

Коновальчук Інна Миколаївна 

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Сформованість громадянської компетентності є однією з основних умов успішної соціалізації та активної участі особистості в суспільному житті. Вона забезпечує здатність людини критично мислити, відповідально діяти, співпрацювати та приймати обґрунтовані рішення. У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що «формування громадянської компетентності передбачає розвиток критичного мислення, соціальної відповідальності та готовності діяти відповідно до демократичних цінностей» [1]. Саме тому формування громадянської компетентності учнів початкової школи є одним із стратегічних завдань сучасної освіти. Ефективним засобом цього процесу є проєктна діяльність, яка інтегрує знання з різних сфер, створює умови для їх практичного застосування та сприяє розвитку в учнів комунікативних і соціальних навичок. Такий підхід дозволяє учням початкової школи здобувати досвід співпраці, практичного розв'язання проблем і формувати відповідальну громадянську позицію. Таким чином, поєднання громадянської освіти та проєктного методу забезпечує виховання активних і свідомих членів громади, здатних реалізовувати свої права й обов'язки у щоденних ситуаціях.

Актуальність проблеми підтверджується низкою нормативних документів, що визначають пріоритети формування громадянської компетентності учнів. Зокрема, у Державному стандарті початкової освіти громадянська компетентність окреслюється як одна з ключових, що має бути сформована у здобувачів освіти [1]. Важливим орієнтиром є також Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, яка наголошує на вихованні свідомих, відповідальних громадян, здатних до активної участі в суспільному житті [2]. Також положення Закону України «Про освіту» (ст. 12) визначають громадянську компетентність як складову системи ключових компетентностей, що забезпечують всебічний розвиток особистості [3].

Сутність, структурні компоненти, шляхи формування громадянської компетентності проаналізовано в роботах І. Беха, М. Боришевського, Н. Бібік, П. Вербицької, Н. Гавриш, І. Жадан, Г. Несен, О. Пометун, Т. Ремех,

Т. Смагіної та ін. Питання становлення громадянської компетентності учнів початкової школи висвітлено у працях М. Гончарової-Горянської, І. Коновальчук, В. Кременя, Л. Момотюк, Н. Рудницької, О. Сухомлинської, О. Пометун, Т. Шанскової, В. Шахрай та ін.

Метод проєктів, або «проєктну систему навчання», започаткували Дж. Дьюї та його учень В. Кіппатрік. Питання реалізації проєктної технології навчання досліджували українські науковці Н. Беккер, Н. Бібік, Н. Гавриш, Н. Дика, І. Дичківська, О. Пометун, І. Печенко, І. Смагін, О. Пехота, С. Шевцова та ін.

Різні аспекти реалізації проєктного підходу в освіті висвітлено у працях Т. Беляєвцевої, В. Вербенка, В. Вербицького, І. Ветрової, Т. Лобас, І. Коновальчука, Л. Матвєєвої, Є. Полат, С. Яшука та інших дослідників. Науковці обґрунтовують, що застосування проєктних технологій стимулює учнів до самостійного вирішення проблем, сприяє розвитку критичного мислення та формуванню активної громадянської позиції.

Мета статті полягає в обґрунтуванні можливостей використання проєктної діяльності у формуванні в учнів початкових класів громадянської компетентності.

Усвідомлення значущості окресленої проблеми створює підґрунтя для аналізу теоретико-методичних засад використання проєктної діяльності, яка розглядається як ефективний засіб у процесі формування громадянської компетентності учнів початкових класів.

У концепції Нової української школи громадянська компетентність трактується як уміння діяти відповідально в умовах демократичного суспільства, усвідомлюючи власні права та обов'язки, поважаючи закони, права людини та демократичні цінності [4, с. 138]. Громадянська компетентність не лише охоплює знання про Конституцію України, патріотизм, участь у громадській активності, соціальну та екологічну відповідальність, толерантність і готовність до діалогу, а й ґрунтується на цінностях демократії, прав людини та поваги до культурного розмаїття. Саме ціннісна основа забезпечує її єдність із загальним розумінням компетентності як інтегральної здатності, що базується на знаннях, досвіді та переконаннях.

Громадянська компетентність є інтегративною характеристикою людини, яка вміщає в собі певний рівень психологічної готовності до активного здійснення суспільного життя – громадянськості.

Сутність громадянської компетентності особистості розкривається у кількох вимірах: за сутнісною характеристикою явища – як відповідність

громадянського буття стану суспільства; за змістом – як інтеграція знань, цінностей і навичок; за функціональним призначенням – як здатність реалізовувати права, свободи й обов'язки; за структурою – як готовність виявляти свій статус громадянина через знання, діяльність і волю; за широтою дії – як комплекс компетентностей, що забезпечують участь у політичній, правовій, економічній, соціальній та культурній сферах.

Громадянська освіта має на меті підготовку учнів до активної участі в громадянському суспільстві та розвитку демократичної культури. Вона передбачає формування в дітей здатності бути активними, незалежними й креативними, вміння логічно мислити, знати свої права й обов'язки та ефективно співпрацювати в колективі.

У процесі роботи педагога в учнів формуються такі складові громадянської компетентності особистості: громадянські знання, через які формуються уявлення про форми та способи життя і втілення потреб і інтересів особистості у політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному просторі демократичної держави;; громадянські вміння та досвід участі в суспільному житті й практичному застосуванні здобутих знань; громадянські чесноти – норми, установки, цінності й якості, властиві членам демократичного суспільства.

Прояви сформованості громадянської компетентності учнів початкових класів виявляються в усвідомленні себе як члена колективу, поважному ставленні до інших, знанні своїх основних прав і обов'язків, активній участі у справах класу та школи, дотриманні моральних норм і правил поведінки, почутті патріотизму та любові до Батьківщини, умінні співпрацювати з однокласниками, учителями та іншими учасниками освітнього процесу, зацікавленості у спільних справах та бажанні бути частиною життя шкільного колективу.

Вважаємо, що громадянська компетентність – це комплекс знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, що забезпечують усвідомлення особистістю свого місця в суспільстві та реалізацію громадянських прав і обов'язків задля розвитку демократичного громадянського суспільства.

Структурними елементами громадянської компетентності особистості називаються переважно когнітивні, ціннісні, діяльнісні та процесуально-особистісні компоненти. До когнітивних належать знання, що стосуються правил колективного життя та демократичних умов їх розбудови, знання про національну культуру, історію, традиції, звичаї й мову, усвідомлення особливостей сучасного світу, розуміння прав і обов'язків громадянина.

Ціннісні компоненти охоплюють повагу до Батьківщини, народу, держави, її символіки, традицій і мови, почуття власної гідності, орієнтацію на такі цінності, як права людини, свобода, рівність і солідарність, а також визнання та дотримання законів суспільства. Діяльнісні компоненти включають здатність робити вибір у реальних життєвих ситуаціях, уміння порозуміватися з іншими, співпрацювати й працювати в команді, досвід розроблення та впровадження спільних проєктів, уміння розв'язувати конфлікти. Процесуально-особистісні компоненти передбачають уміння критично й незалежно мислити, здатність брати на себе відповідальність, брати участь в обговореннях і дискусіях, а також поважати погляди інших людей.

Формування громадянських компетентностей особистості – складний і довготривалий процес, який бере початок у сім'ї, де дитина засвоює перші норми поведінки, цінності та соціальні ролі від батьків та найближчого оточення. Школа доповнює виховний потенціал сім'ї, забезпечуючи навчання й виховання, формуючи відповідальність, співпрацю, критичне мислення та правову свідомість. У шкільному середовищі дитина набуває досвіду демократичної взаємодії, дотримання правил і участі у спільних ініціативах, усвідомлюючи себе активним членом громади.

Громадянська компетентність молодших школярів – це здатність учнів, базуючись на набутих знаннях, особистісних цінностях, переконаннях та індивідуальному досвіді, ефективно організовувати суспільно корисну діяльність і розв'язувати проблеми, з якими вони стикаються у повсякденному житті, відповідно до своїх вікових можливостей.

Психолого-педагогічні дослідження доводять, що молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для формування громадянської компетентності, адже саме в цей період дитина активно розвивається як особистість, засвоює базові цінності та соціальні навички. Зміна соціального середовища й набуття статусу учня стимулюють розвиток комунікативності, саморегуляції, критичного мислення, уміння приймати рішення та дотримуватися правових і моральних норм. Формування громадянської компетентності забезпечується різними методами навчання, серед яких особливе місце посідають активні, зокрема проєктна діяльність.

В Енциклопедії освіти проєктна діяльність визначається як конструктивна й продуктивна активність особистості, спрямована на розв'язання життєво важливих проблем та досягнення результату в процесі цілепокладання, планування й реалізації проєкту. Вона належить до унікальних способів людської практики, пов'язаних із передбаченням

майбутнього, створенням його ідеального образу та оцінкою наслідків реалізації задумів [5].

У сучасному освітньому процесі початкової школи проєктна діяльність розглядається як ефективний засіб всебічного розвитку учнів молодшого шкільного віку, адже вона оптимізує засвоєння знань, поєднуючи теоретичні положення з практичною діяльністю, формує стійкі пізнавальні інтереси та розвиває критичне мислення. Залучення дітей до проєктних завдань передбачає усвідомлене опрацювання навчального матеріалу, аналіз, оцінювання результатів та саморефлексію, що робить проєктну діяльність дієвим механізмом формування компетентностей, активізує суб'єктну позицію кожного учня, його творчий потенціал та соціальну відповідальність.

Проєктна діяльність дає змогу наблизити навчальний процес до реального життя та потреб учнів, робить навчання молодших школярів цікавим і змістовним, а процес набуття знань, умінь і навичок – простим та доступним.

Організація проєктної діяльності у початковій школі ґрунтується на принципах, що забезпечують її ефективність та відповідність віковим особливостям учнів: доступність і посиленість завдань, інтеграція знань із практичною діяльністю, співпраця та партнерство, діяльнісний підхід, ціннісна орієнтація та рефлексивність.

Для ефективної організації проєктної діяльності, спрямованої на формування громадянської компетентності учнів початкових класів, доцільно виділити такі етапи: організаційний – пошук цікавих напрямів, визначення інтересів, вибір актуальної теми, що формує відповідальність та співпрацю; планування – конкретизація ідей, постановка мети й завдань, формулювання проблеми, що розвиває здатність бачити актуальні питання шкільного та громадського життя; розробка – уточнення задуму, складання плану, розподіл ролей, визначення критеріїв оцінювання, що сприяє розвитку командної взаємодії та взаємоповаги; реалізація – збір інформації, пошукова та дослідницька діяльність, що сприяє розвитку активності, критичного мислення й правової свідомості; підсумки та рефлексія – презентація результатів, аналіз успіхів і труднощів, що формує здатність до самооцінки, відповідальності та громадянської зрілості.

Критерії оцінювання проєктної діяльності учнів у процесі формування громадянської компетентності можуть включати: актуальність теми та її значущість для класу, школи чи громади; участь і співпраця учнів, рівень їхньої залученості та взаємодії; відповідальність за виконання доручень і

дотримання термінів; креативність та ініціативність у пошуку рішень і пропозицій; критичне мислення та здатність аналізувати проблему й робити висновки; правова та етична свідомість, дотримання правил і толерантне ставлення до інших; якість кінцевого результату, його практична значущість для учнів і громади; презентація та рефлексія, уміння представити результати, аргументувати висновки й оцінити власний внесок.

В основі формулювання тематики проєктів мають лежати потреби, інтереси, уподобання та мотиви учнів класу. Тому вчитель повинен будувати проєктну діяльність так, щоб кожна дитина відчувала свою значущість, відповідальність і залученість до спільної справи; спиратися на вікові особливості молодших школярів та рівень їхньої готовності до співпраці під час планування майбутнього проєкту; створювати атмосферу довіри, партнерства й взаємоповаги, що забезпечує ефективність навчального процесу та сприяє формуванню громадянської компетентності.

На кожному етапі проєктної діяльності учні активно взаємодіють між собою. Це сприяє розвитку комунікативних навичок, уміння співпрацювати та домовлятися, відповідальності за спільний результат, критичного мислення й здатності приймати різні точки зору. Така взаємодія формує атмосферу партнерства й взаємоповаги, що є важливою складовою громадянської компетентності молодших школярів.

Теоретичні положення проєктної діяльності набувають реального значення лише у практичному застосуванні. Тому важливо розглянути приклади успішних проєктів, які забезпечують розвиток громадянських цінностей у початковій школі.

Основними напрямками проєктної діяльності для формування громадянської компетентності учнів початкових класів є проєкти на тему прав дитини, що передбачають дослідження та обговорення прав і обов'язків, створення презентацій чи інсценізацій; екологічні проєкти, спрямовані на охорону довкілля, вивчення природних ресурсів та збереження біорізноманіття, які виховують відповідальність за майбутнє планети; соціальні ініціативи, що включають участь у благодійних та волонтерських акціях, що сприяє формуванню в учнів почуття відповідальності, емпатії та соціальної активності, а також культурні проєкти, пов'язані з вивченням культурної спадщини, історії рідного краю чи країни, організацією фестивалів і виставок, що формують взаємоповагу й толерантність до різних культур.

Практична реалізація проєктної діяльності може бути представлена такими прикладами: проєкт «Ми знаємо свої права» передбачає створення

учнями «Кодексу прав і обов'язків класу», підготовку інтерактивних презентацій, інсценізацію життєвих ситуацій, а також використання онлайн-квестів чи інтерактивних ігор, що сприяє розвитку правової свідомості та відповідальності. Екологічна акція «Посади дерево», у межах якої школярі разом із батьками та вчителями висаджують дерева, ведуть цифровий щоденник спостережень за їхнім ростом, створюють інтерактивні карти озеленення та готують медіапроекти, формує не лише екологічну культуру, а й ключові компоненти громадянської компетентності, зокрема, соціальну відповідальність, партнерство та співпрацю, активну громадянську позицію, емпатію й турботу, правову та етичну свідомість, комунікативні навички, а також креативність та ініціативність. Соціальний проєкт «Разом для громади» об'єднує учнів, батьків і вчителів у добрих справах для школи та громади – від збору книжок і створення «коробки добра» до інтерактивних майстер-класів та онлайн-кампаній (поширення інформації у соцмережах, проведення флешмобів тощо), формуючи емпатію, солідарність, відповідальність, комунікативні навички та активну громадянську позицію. Культурна ініціатива «Моя родина – частина України» спрямована на презентацію родинних традицій та створення спільного «календаря традицій», що може включати інтерактивні презентації, відеоісторії, цифрові альбоми чи онлайн-платформи для обміну досвідом. Така діяльність розвиває толерантність, взаємоповагу, патріотичні почуття, а також формує комунікативні та цифрові навички, сприяючи усвідомленню культурної спадщини як спільної цінності.

Успішність реалізації проєктів значною мірою залежить від педагогічної майстерності та здатності вчителя інтегрувати їх у освітній процес. Доцільно запропонувати низку рекомендацій для педагогів щодо організації та впровадження проєктної діяльності у початковій школі: по-перше, забезпечувати поступове включення учнів у проєктну діяльність – від індивідуальних завдань до колективних проєктів; по-друге, добирати теми, що відповідають віковим особливостям та інтересам дітей; по-третє, активно застосовувати сучасні цифрові інструменти (онлайн-дошки, інтерактивні презентації, освітні платформи); по-четверте, створювати умови для співпраці учнів, батьків і вчителів; по-п'яте, організовувати рефлексію та оцінювання результатів, що сприяє розвитку критичного мислення й відповідальності.

Застосування проєктної діяльності сприяє формуванню громадянської компетентності молодших школярів, забезпечує розвиток ініціативності, співпраці, критичного мислення, правової свідомості та відповідального

ставлення до спільної діяльності, створює умови для демократичної взаємодії, формує навички прийняття рішень і толерантності та забезпечує становлення активної громадянської позиції учнів. Наші подальші розвідки спрямовані на розробку й апробацію методик оцінювання рівня сформованості громадянської компетентності учнів початкових класів

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: https://osvita.ua/legislation/ser_osv/59891 (дата звернення: 12.11.2025).
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : нова редакція, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 р. № 355. *Офіційний вісник України*. 2022. № 49. С. 112–118.
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 22.11.2025).
4. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плєяди», 2017. 206 с.
5. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Крємїнь. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.